

ЦУКРОВА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

А.В. Найда¹, аспірант

Одеський державний аграрний університет

Ключові слова: бурякоцукрове виробництво, дефіцит цукру, урожайність, рентабельність, цукровий буряк

Анотація. У статті проведено аналіз стану та тенденцій розвитку цукробурякового підкомплексу України за сучасних умов господарювання. Визначено пріоритетний напрямок розвитку цукробурякового підкомплексу.

Вступ. Бурякоцукрове виробництво є стратегічно-пріоритетною галуззю господарського комплексу, яка до 1991 року забезпечувала до 13 % грошових надходжень до бюджету країни, займала провідне місце у світі за обсягами виробництва (понад 5 млн. тонн) та експорту цукру. Галузь майже із двохсотлітньою історією розвитку втрачає свої позиції, і парадоксальним є те, що у процесі переходу до ринкової економіки, у якій створюються необхідні організаційно-економічні умови для ефективного функціонування, у реальній практиці спостерігається спад і занепад.

Стан цукрової галузі прямо пропорційно впливає на ряд інших суміжних галузей харчової промисловості та експортний потенціал країни у цілому. Підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва є однією з передумов стабільного розвитку агропромислового комплексу України. З огляду на ситуацію, що склалася, розвиток цукрової галузі слід визначити пріоритетним на всіх рівнях, зважаючи на її потенційні можливості та соціальну значимість.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням стану та ефективності цукробурякового виробництва займалися В.С. Бондарь, П.Г. Борисюк, О.М. Варченко, А.С. Задворний, А.С. Заєць, М.Ю. Коденська, О.М. Маслак, К.В. Слупян, С.А. Стасіневич, А.В. Фурса, О.М. Шпичак та ін. Їх дослідження присвячені особливостям виробництва цукрового буряку та цукру, економічним взаємовідносинам між учасниками виробничо-господарського комплексу (постачальниками, виробниками, посередниками, покупцями та державою), аналізу стану та перспективам розвитку цукрового виробництва. Події останніх років трансформують цукрову галузь відповідно до потреб ринку та споживачів. Дефіцит цукру на внутрішньому та світовому ринку створює сприятливі умови для розвитку галузі.

Метою дослідження є обґрунтування тенденцій розвитку бурякоцукрового підкомплексу України та рекомендацій з покращення його стану.

Результати досліджень. Україна за своїм виробничим потенціалом належить до найбільших світових виробників цукру з цукрових буряків, адже володіє сприятливими природно-кліматичними умовами, родючими ґрунтами для розвитку буряківництва та виробництва цукру. Останнім часом задоволення потреб населення та промисловості у цукрі за рахунок власного виробництва є критичним, що підриває основу продовольчої безпеки країни [1].

У 1990 році Україна входила до першої десятки країн виробників цукру у світі. Частка виробництва українського цукру у загальному світовому обсязі становила 14 %, а на території колишнього СРСР – близько 60 %. Україна повністю забезпечувала внутрішню потребу у даному продукті, виробляючи близько 5 млн. тонн цукру. Це давало можливість здійснювати експорт продукції (майже 2,5 млн. тонн) та отримувати значний прибуток від такого виду діяльності. Крім того вироблялась ще додаткова продукція: жом, меляса, що використовувалась як корм для тваринництва, як сировина для виробництва спирту, дріжджів та інших видів продукції [2].

Забезпеченість населення України цукром погіршується з кожним роком. Як свідчать дані таблиці 1, виробництво цукру у 2010 році по відношенню до 2006 року зменшилось на 40 % або 1029 тис. тонн.

Так, у 2006 році Україна виготовила рекордну кількість цукру за останні роки – 2574 тис. тонн при нормативній потребі внутрішнього ринку у 1774,6 тис. тонн. Це спричинило перенасичення (799,4 тис. тонн) внутрішнього ринку та падіння цін на цукор, і, відповідно, на цукровий буряк. Така ситуація стала передумовою для скорочення посівів цукрового буряку протягом наступних років.

Таблиця 1. Аналіз виробництва та забезпеченості населення України цукром

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. до 2006 р., %
Виробництво цукру, тис. т	2574	1867	1571	1271	1545	60,0
Потреба цукру, тис. т	1774,6	1767	1755,6	1748	1740,4	98,1
Дефіцит (надлишок) виробництва цукру, тис. т	799,4	100	-184,6	-477	-195,4	x
Населення країни, млн. осіб	46,7	46,5	46,2	46	45,8	98,1
Норма споживання на 1 особу, кг	38	38	38	38	38	x

За підсумками 2010 року виробництво бурякового цукру порівняно з 2009 роком у країні зросло на 21,5 % і становило 1,54 млн. тонн. Для задоволення внутрішніх потреб на рівні 1740,4 тис. тонн цукру цього виявилось недостатньо. Як наслідок, в Україні характерний дефіцит цукру у розмірі 195,4 тис. тонн, який покривається за рахунок імпорту тростинної цукросировини у межах встановленої квоти. Однак це може

¹ Науковий керівник – М.П. Сахацький, доктор економічних наук, професор

вплинути на зростання цін у зв'язку з нестабільною ціновою ситуацією на світовому ринку. Така ж тенденція спостерігалась у 2008 та 2009 роках, коли дефіцит внутрішнього виробництва цукру становив відповідно 184,6 та 477 тис. тонн.

Як зазначає О.М. Маслак, стан бурякоцукрового виробництва сьогодні перебуває у кризовому стані, і на це існує чимало суб'єктивних та об'єктивних причин, зокрема значний спад виробництва цукру у країні, що зумовлений зменшенням посівних площ цукрових буряків та зниженням рівня їхньої врожайності [3].

Зазначимо, що у 2010 році порівняно з 2006 роком площі посіву цукрових буряків зменшились на 38,6 %, що в абсолютному значенні дорівнює 314,5 тис. га, а урожайність за цей період зменшилась на 1,8 %. Причиною зниження врожайності у 2010 році стала спекотна погода у серпні та вересні, що негативно позначилось на формуванні маси коренеплодів. Ситуація у співвідношенні засіяної-зібраної площі посівів цукрових буряків має невеликий розрив у 2006 році у межах 0,4 %, проте у 2010 році вже спостерігається його збільшення до 1,8 %, що є результатом загибелі посівів культури внаслідок незібраних її посівних площ, і позначилось на результативності основних показників виробництва цукрових буряків (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка основних показників вирощування цукрових буряків в Україні

Роки	Площа, тис. га			Урожайність з 1 га, ц	Валовий збір, тис. т	Рентабельність виробництва, %
	засіяна	зібрана	зібрана до засіяної, %			
2006	815,4	787,6	96,6	284,7	22420,7	11,1
2007	609,5	577,0	94,7	294,2	16977,7	-11,1
2008	379,7	377,2	99,3	356,2	13437,7	7,1
2009	322,4	319,7	99,2	314,9	10067,5	37,0
2010	500,9	492,0	98,2	279,5	13749,2	16,9
2010 р. до 2006 р., %	61,4	62,5	-	98,2	61,3	-

*розраховано за даними статистичного збірника 2010 року "Рослинництво України" [4]

У 2007 р. спостерігається збитковий стан буряківництва. Вже у 2008 році рівень рентабельності виробництва складав 7,1 %, що зумовлено державною підтримкою у вигляді дотацій на виробництво цукрових буряків розміром 750 грн. / га та певним підвищенням закупівельних цін на коренеплоди до 220-280 грн. / т.

Внаслідок скорочення посівних площ валовий збір цукрових буряків зменшився у 2010 році порівняно з 2006 роком на 38,7 %, або на 8671,5 тис. тонн (рис. 1).

Основною причиною спаду обсягів виробництва цукрових буряків є відсутність належної підтримки з боку держави, яка полягає у контролі за внутрішніми цінами на цукровий буряк та цукор, наданні державних дотацій та захисті вітчизняного виробника. Розмір державних дотацій на вирощування цукрового буряку у 2008 році в Україні складав 750 грн./ га, у 2009 – задекларовано 750 грн./ га, які не були виплачені, а у 2010 – 550 грн./га. Науково обґрунтованою для відновлення родючості ґрунтів у бурякових сівозмінах є державна дотація розміром 1500 грн. / га.

Не менш важливими факторами, що впливають на валовий збір цукрового буряку, є погодні умови, виснаження земель та зношення обладнання для їх обробітку, нерівномірне внесення добрив, незадовільне мотивування до проведення науково-дослідних селекційних робіт з "удосконалення" коренеплодів та інші.

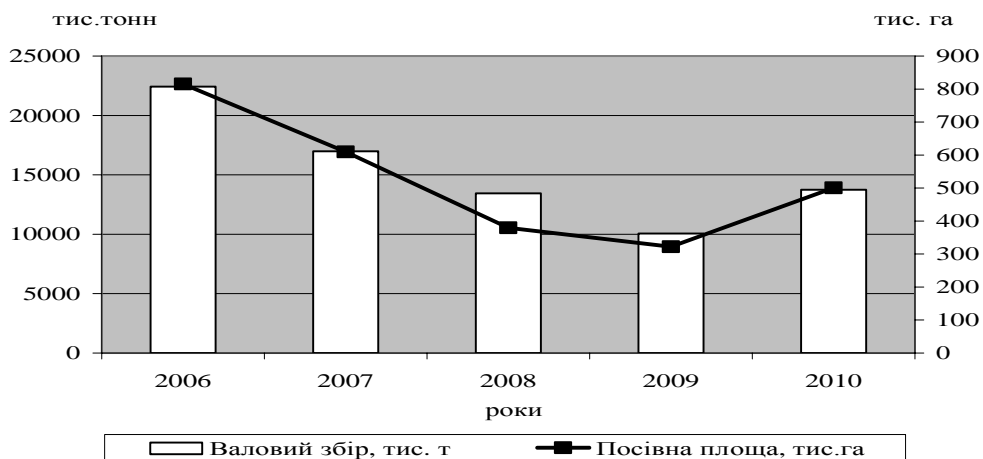

Рис. 1 Динаміка посівних площ та валового збору цукрових буряків за 2006-2010 роки

Зменшення площ посівів і обсягів виробництва цукрових буряків негативно позначилось на результативності аграрно-промислового виробництва, зумовлене недовикористанням виробничих потужностей цукрових заводів через скорочення поставок сировини, що призвело до простоїв цукрових заводів та скорочення виробництва цукру в країні.

Якщо раніше в Україні діяло 192 цукрових заводи, то у 2008 році – 70, а 2009 – 55, що призвело до втрати робочих місць, негативних соціальних наслідків, пов'язаних із закриттям підприємств. Занепад цукрових заводів спричинений не лише частковим сировинним голодуванням, а й станом основних виробничих фондів. Із 192 наявних цукрових заводів 125 відпрацювали більше 80 років. Недостатнє оновлення, фі-

зичне та моральне старіння основних виробничих фондів суттєво впливають на вихід та найголовніше – якість цукру. Фізичний знос основних засобів заводів складає 50-60 %, моральний – понад 90 %.

Вагомою причиною зменшення кількості працюючих заводів є, передусім, їх збиткова діяльність, що пов'язана із відсутністю обігових коштів для підготовки цукрових заводів до виробничого сезону та пільгового кредитування для закупівлі цукросировини у достатній кількості та належній якості.

Цілий ряд факторів спровокував скорочення цукрових заводів у багатьох бурякоسیяних районах, що спричинило наступні негативні наслідки:

- порушились межі зон сировини для цукрових заводів, збільшились середні відстані перевезень та товаротранспортні витрати;
- вивільнилось багато спеціалістів цукрової промисловості, які змушені шукати роботу в суміжних сферах;
- відмова багатьох сільськогосподарських підприємств від вирощування цукрового буряку.

Через відсутність сировини, починаючи з 2002 року, цукровим компаніям довелося самим брати в оренду землі під посіви цукрового буряку. Потім, у зв'язку з необхідністю сівозмін, виникла потреба вирощувати іншу сільськогосподарську продукцію та продавати її, запроваджувати тваринництво і так далі. У результаті цукрові заводи, з яких усе починалось, зараз є переважно структурною ланкою великого об'єднання й часом не мають статусу юридичної особи [5].

Як наслідок, український цукор не відповідає європейським стандартам якості, тому пріоритетними напрямками для розвитку експортного потенціалу залишаються країни Азії.

Останнім часом спостерігається різке зростання цін на цукор. За даними Національної асоціації цукровиробників "Укрцукор" з 1 по 21 січня 2010 року в середньому тонна цукру подорожчала на 550 грн. і ціна становить вже 7500 грн.

Основною причиною підвищення цін на цукор в Україні є його дефіцит як на внутрішньому, так і світовому ринку (близько 7 млн. тонн). Це зумовлено глобальним дефіцитом пропозиції у 2009/2010 сезоні, скороченням у світі посівних площ на 0,7 млн. га, а також низьким урожаєм у найбільших виробників Бразилії та Індії, а також Австралії, яка є одним з найбільших експортерів. Ще одним сильним фактором зростання ціни є високий попит на цукор-пісок, адже такі країни, як, наприклад, Індія (у минулому один з найбільших експортерів), Китай, Єгипет та інші оголосили про наміри імпортувати великі обсяги цукру для стримування росту внутрішніх цін.

Підвищення цін на цукор створило сприятливі умови для розвитку галузі, про що свідчить збільшення кількості працюючих заводів у 2010 році до 73, що на 32,7 % більше, ніж у сезоні минулого року, тривалість виробництва на яких дорівнює у середньому 61,5 діб. Хоча для оптимального завантаження цукровий завод має працювати хоча б шість-сім місяців на рік.

Висновки. Бурякоцукрове виробництво є важливою складовою частиною АПК України, ефективний розвиток якого може забезпечити не лише формування гарантованого внутрішнього ринку цукру, а й стати джерелом значних валютних надходжень, сприяти стабілізації та підвищенню ефективності розвитку національної економіки в цілому.

Український цукор був і потенційно має перспективи бути конкурентоспроможним продуктом як на внутрішньому, так і світовому ринку. Саме для здійснення ефективної діяльності та стабільного розвитку бурякоцукрового підкомплексу необхідно здійснювати заходи щодо підвищення якості та зменшення собівартості.

У галузі посилюється вертикальна інтеграція із тенденцією до розширення від виробництва цукру та маркетингу до виробництва цукрових буряків для гарантування стабільного постачання сировини, як вирішального чинника оптимізації продуктивності маркетингового ланцюга.

Одним із пріоритетних напрямків розвитку цукробурякового підкомплексу є не лише забезпечення внутрішніх потреб, а й вихід на світові ринки, адаптація до європейського законодавства та світового рівня стандартизації продукції.

Невирішеність багатьох аспектів порушеної проблеми обумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на пошук шляхів забезпечення конкурентоспроможного функціонування цукробурякового підкомплексу АПК України.

Література

1. Слупян К.В. Основні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств бурякоцукрової галузі / К.В. Слупян: [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.btsau.kiev.ua/files/list/edit>
2. Задворний А.С. Державне регулювання бурякоцукрового виробництва / А.С. Задворний // Економіка АПК, 1998. – №9. – С. 65-71
3. Маслак О.М. Нові випробування для ринку цукру / О.М. Маслак // Пропозиція, 2011. – № 1. – С. 34-36
4. Рослинництво України. Статистичний збірник 2010 / За ред. Ю.М. Остапчука. – К., 2011. – С. 66-68
5. Борисюк П.Г. Деякі аспекти ринку цукру / П.Г. Борисюк // Цукрові буряки. – 2011. - № 1. – С. 4-5

Найда А.В. Сахарная отрасль Украины в условиях транзитивной экономики

Аннотация. В статье проведен анализ состояния и тенденций развития свеклосахарного подкомплекса Украины при современных условиях ведения хозяйства. Определены приоритетные направления развития свеклосахарного подкомплекса.

Ключевые слова: свеклосахарное производство, дефицит сахара, урожайность, рентабельность, сахарная свекла.

Naida A.V. The sugar branch of Ukraine in transitive economy conditions

Summary. The analysis of situation and trends of sugar-beet sub-complex of Ukraine in modern manage

conditions was conducted by author.

Keywords: *sugar beet production, sugar shortage, crop yield, profitability, sugar beet.*